

תסריקים – המכללה האקדמית תל-חי:

"החומר הסרוק מוגן בזכויות יוצרים ומיועד
לצרכי לימוד בלבד. הסטודנטים נדרשים
לכבד את זכויות היוצרים בחומר העומד
לרשותם, לא להפיצו או לעשות בו כל שימוש
אחר החורג מצרכי הלימוד של הקורס".

מה? ד.ע.!

שי פרואל

רטוריקה

דביר

משותפים" (commonplaces). כינוי זה עצמו הוא תרגום של המונח הלטיני *locus communis*, שהוא כשלעצמו תרגום של המונח היווני *koinos topos*, המחזיר אותנו לכותרת של סעיף זה. לפיכך "אתרים" אלה הם נקודת חיבור אפשרית בין טיעונים רטוריים בעלי זיקה ברורה יותר ללוגיקה, לבין טיעונים שכפי שנראה מקיימים זיקה מסוימת ללוגיקה, אך הלוגיקנים נוהגים לגנות אותם כמסלפים את המחשבה ואת הדיון. כך, במקרה של "כשלים רטוריים" (fallacies), ששם מעיד על המעמד שהלוגיקנים מייחסים להם,²⁷ וכך במקרה של שימוש בשפה הפיגורטיבית, שממנה שואפים הלוגיקנים "לנקות" לפחות את שפת הידע, אם לא את השפה בכללה.

ד. "כשלים רטוריים"

ההנגדה המקובלת בין טיעון רטורי לבין טיעון לוגי היא שתכליתו של הטיעון הלוגי להסיק את המסקנות הנגזרות מסדרת הנחות נתונה, ואילו תכליתו של הטיעון הרטורי לשכנע את הנמען לקבל או לדחות עמדה מסוימת. במילים אחרות, הצלחתו של הטיעון הרטורי נמדדת בהסכמת הנמען לעמדתו של הדובר. לכן כאשר בוחנים טיעון רטורי השאלה אינה אם הוא מציית לכללים נתונים, אלא אם הנימוקים המוצגים בו מצדיקים את קבלת העמדה שבה הוא תומך. הנה דוגמה לטיעון שאינו יכול להיבחן באופן לוגי: לא ייתכן שהוא נהג באכזריות, הרי הוא יהודי.

גזרה לוגית בוודאי שאין פה, האם לפיכך אין מקום לטיעון מעין זה? דומה שגם מי שטיעון מסוים זה לא נראה לו משכנע, ואולי אף נראה לו צורם, יכול להעלות על הדעת מצב שבו טיעון

מעין זה יהיה רלוונטי לגביו. למשל, אם נחליף את תוכנו של טיעון זה בתוכן אחר: לא ייתכן שהיא תגנה אותו, הרי היא אמו. טיעון רטורי הוא טיעון המשתמש באמצעים החורגים מהיקש לוגי. הלוגיקנים כינו כמה טיפוסים מפתח מעין אלה "כשלים רטוריים" או "הטעיות רטוריות". דבר זה מעיד שמנקודת התצפית של הלוגיקנים מדובר לא רק בטיעונים שאינם לוגיים, אלא בטיעונים שיש בהם כדי לשבש את החשיבה. לעומתם, הרטוריקנים רואים בטיעונים אלה טיעונים לגיטימיים שיש לבחון את השימוש שנעשה בהם בהקשר נתון. במילים אחרות, מדובר בסוגי טיעון, שגם אם אינם לוגיים, לפחות לא במובן הצר של המילה, יכולים להיות חשובים ורלוונטיים בגיבוש עמדה נכונה בנוגע לסוגיה העומדת על הפרק. אציג כאן כמה מן הטיעונים השכיחים ביותר בסוג זה.

איום בכוח (Argumentum ad baculum) – שידול לקבלת דעה או לביצוע פעולה המבוסס על החזקה בעמדת כוח (מקובל מאוד בפוליטיקה). השאלה שיש לשאול עם הופעתו של טיעון כזה היא: האם האיום בכוח לגיטימי בהקשר שבו הוא נעשה?

אבל אתה – !

אני נשבע בשם כל האלים ממעל

כי הפושע – כגמולו יותן לו!

מצא אותו, הבא אותו אלי, וְלֹא –

מותך יהיה קטון דאגותיך.

(קראון לשומר מתוך אנטיגונה. סופוקלס 1970, 36)

א. מפלגה פוליטית מאיימת: אם לא תתקבל הצעתנו, נפרוש מן

הקואליציה. מדובר כאן באיום בכוח, מפני שמפלגה זו מנצלת את כוחה הפוליטי כדי לשדל את הציבור לקבל את הצעתה. מצד אחד, נראה שמדובר בצעד שלילי: במקום להציע נימוקים הקשורים לתוכן ההצעה (על פי ניסוח זה אפילו איננו יודעים מהי ההצעה), המפלגה בוחרת להשתמש באיום בכוח (הפוליטי) כדי לקדם את הצעתה. מצד אחר, כוחה של המפלגה, לפחות באופן אידיאלי, הוא ביטוי כמותי-יחסי להשקפת עולם של קבוצת בני אדם שהמפלגה מייצגת. במילים אחרות, המפלגה היא כוח פוליטי ונציגיה לא ימלאו את תפקידם אם לא ישתמשו בכוח זה כדי לקדם את עמדתם בוחריה. לכן התשובה לשאלה אם האיום בכוח במקרה זה הוא לגיטימי, אינה חד משמעית, בוודאי לא על סמך המידע המצומצם שנמסר בדוגמה. אם נדע שמפלגה זו ניסתה לנמק את הצעתה בנימוקים ענייניים לפני שהשתמשה בטיעון זה, נדמה שנתייחס לטיעון זה באופן שונה מאשר אם נשמע רק טיעון זה, ובוודאי אם מדובר במפלגה המשתמשת תדיר בטיעון זה.

ב. מרד צרכנים: קבוצה מן האוכלוסייה מודיעה שתחרים את מוצריה של חברה מסוימת אם זו לא תשנה את מדיניותה (תנאי עבודה, תזות המוצר, מחיר המוצר וכדומה).

מרד צרכנים הוא בהחלט איום בכוח, גם אם הוא מוכרז בלבד ואינו ממומש. לעתים נראה בו הפגנת כוח שרירותית ונכנה אותו כפייה (למשל, דרישה לא להעסיק עובדים מלאום מסוים), לעתים נראה בו שימוש ראוי בזכויותיו של הצרכן (למשל, בתגובה להעלאת מחיר שרירותית). העובדה שאנו יכולים לחשוב שישנן נסיבות שבהן נחייב מרד צרכנים וישנן כאלה שבהן נתייחס אליו באופן שלילי, מלמדת שטיעון של איום בכוח יכול להיתפס בעיני כל אחד מאיתנו כלגיטימי בזמן כלשהו או בהקשר כלשהו. אפשר להרבות בדוגמאות ואף להרחיב את הדיון בהן. ואולם

הדוגמאות מוצגות כאן רק כדי להצביע על כך שיכולות להתפתח מגמות הפוכות בהתייחסות לטיעון מסוים. פנייה לבורות (Argumentum ad ignorantiam) – שידול לקבלת דעה רק משום שלא הופרכה. טיעון זה נטען בהקשרים שבהם קיימת א־סימטרייה במעמד של העמדות המצויות בדיון או כאשר מעוניינים ליצור א־סימטרייה מעין זו. השאלה שנשאל במקרה זה היא: על מי מוטלת חובת ההוכחה?

שום אדם, ולפחות שום אדם בעל שכל ישר, משוכנע אני, לא הטיל אי-פעם ספק רציני באמת זו, שהיא כה ודאית וכה ברורה מאליה. השאלה אינה מציאותו של אלוהים כי אם טבעו. (יום 1982, 55)

א. לא ניתן לטעון שאין אלוהים, מכיוון שמעולם איש לא הפריך את קיומו.

הטיעון במקרה זה מתייחס לנושא שהוא בנפשו של אדם: אמונתו הדתית. לכן סביר להניח שהשקפתו הפרטית של אדם תשפיע במידה ניכרת על התייחסותו לטיעון. אך כדאי לבחון לרגע את הטיעון מתוך התעלמות מסוימת מהיבט זה. מצד אחד, לטיעון זה יש כוח לוגי רב, שהרי כל עוד לא הופרכה טענה מסוימת, אין להתייחס אליה כשקרית. במקרה זה הטענה שלא הופרכה היא שיש אלוהים. יתר על כן, הטיעון אינו משמש, לפחות לא באופן גלוי, כדי לשכנע בטענה שאלוהים קיים אלא רק כדי לשכנע שאי-אפשר לשלול את קיומו, ויש הבדל ניכר בין שתי הטענות האלה. למעשה, הדובר משדל את שומעיו להימנע מנקיטת עמדה שלילית ולא לקבל עמדה חיובית. מצד אחר, התלפת תוכן הטענה תוכל להעיד

שבמקרים רבים יהיה לנו קשה להתייחס לטיעון מעין זה כאל טיעון לגיטימי. למשל, אם נחליף את המילה 'אלוהים' במילה 'פִּיָּה' (לא ניתן לטעון שאין פיות, מפני שמעולם איש לא הפריך את קיומן). אנו חיים בחברה שבה בני אדם רבים יותר מאמינים בקיום אלוהים ופחות בקיומן של פיות (אם מוציאים מכלל אלה את הילדים החיים בקרבנו). לפן כל עוד מדובר באלוהים אנו נכונים יותר לקבל טיעונים דוגמת טיעון זה, הקוראים לנו להשהות את שיפוטנו בנוגע לסוגיה זו גם אם השהיה זו משמשת לא פעם את המאמינים כדי לקדם את מטרותיהם. לעומת זאת, כאשר טיעון זה מתייחס לדברים המקובלים כדמיוניים, קשה לנו להתייחס אליו ברצינות. במילים אחרות, אין הוא משכנע אותנו כלל. האמונה הרווחת מאפשרת לקבוע שנטל ההוכחה הוא על מי ששולל את קיום האלוהים, ואילו בסוגיית הפיות נטל ההוכחה הוא דווקא על מי שמחייב את קיומן. העדפה זו כמובן אינה לוגית אלא נורמטיבית, העדפה בעלת משקל רב בהקשר הרטורי.

ב. עקרון הצדק המשפטי: כל אדם זכאי לפני בית המשפט כל עוד לא הוכח אחרת.

נטל ההוכחה בנסיבות המשפטיות אינו סימטרי: די להטיל ספק באשמה כדי לטעון לחפות, אך לא די להטיל ספק בחפות כדי לטעון לאשמה. מדוע שהמשפט לא יתנהל בתנאים סימטריים? ההיגיון המצדיק א־סימטרייה זו הוא מוסרי ולא לוגי. א־סימטרייה זו מבטאת העדפה מודעת של האפשרות שפושע יסתובב חופשי על פני האפשרות שאדם חף מפשע יימק בכלא. אפשר לכנות זאת מקדם ביטחון מוסרי. אם כן, מקדם הביטחון המוסרי הוא האחראי ליצירת מצב א־סימטרי ממוסד, שבו נטל ההוכחה מוטל מראש על התביעה. זו דוגמה מובהקת לכך שמה שנחשב לכשל בעיני

הלוגיקנים, אינו רק טיעון לגיטימי בהקשרים מסוימים, אלא עיקרון המארגן מסגרת דיון שלמה, באופן שנראה לרבים הגיוני ונכון. פנייה להמון (Argumentum ad populum) – שידול לקבל דעה או לבצע פעולה באמצעות פנייה לרגש. טיעון מסוג זה נועד לעורר אצל הנמען רגשות שישפיעו על שיפוטו. טיעונים מסוג זה הם אחת הסיבות העיקריות לכך שרבים מזהים את הרטוריקה עם הדמגוגיה. השאלה שתעזור לנו להבחין בין השתיים, במקרה זה של פנייה לרגש, היא: האם יש לרגש תפקיד בשיפוט הנוכחי?

שהרי אתה חופשי מדעות קדומות בענייני חינוך, שמקורן בצרות מוחין... ואם יורשה לי להעמיק חדור לפנימיותך – נדיב רוח מדי לנגח השקפה כלשהי רק משום שהיא חסרה ידידים. בנך! – בנך יקירך – שנועם מזגו וכנותו צופנים לך רוב טוב לעתיד לבוא – בילי שלך, סר! – כלום היית, בעד כל הון שבעולם, קורא לו בשם יהודה. (סטרן 1993, 42)

א. הציבור חכם ולכן מבין ש...
 לטיעונים מסוג זה התכוון סוקרטס כשגינה את הרטוריקה של הסופיסטים כסוג של חנופה (גם הקומדיה טרטיף של מולייר שופעת טיעונים מעין אלה, ועליהם נסובה ביקורתו האירונית). נראה אפוא, לפחות לכאורה, שלפנינו דפוס בולט, וברבים מהמקרים אף אפקטיבי מאוד, של דמגוגיה. הפוליטיקאי, או כל דמות אחרת הזקוקה לאהדת הציבור, מחניפים לו כדי לזכות באהדתו ולקבל דרכה את הסכמתו לעמדתם או למעשיו. האם כל פנייה מעין זו היא לפיכך פנייה דמגוגית של חנופה? קריאה שונה מעט יכולה להקשות על הקביעה החד-משמעית

הזאת. ייתכן שהחוכמה הנדרשת היא פשוטה באופן יחסי, ומשמעותה, למשל, קריאה למחשבה בוגרת ואחראית הנדרשת במצב מסוים. נניח שבפתיחה זו משתמשת דוברת משרד הבריאות כדי להודיע לציבור שאין לשתות מים שנמצאו מזוהמים. דרך פנייה זו היא נוסכת בציבור תחושת אחריות, החיונית להצלחת חיים.

ב. האם נכון לשלוח אלמנה צעירה לכלא ולהותיר את ילדיה הרכים ללא אם?

גם במקרה זה מדובר בפנייה לרגש. השופט או חבר המושבעים מתבקשים שלא להסתפק בבחינה רשמית ועובדתית של המקרה, אלא להתייחס לגורל הנפשות התלויות בשיפוטם (אלמנה וילדיה הרכים). אם מדובר במקרה הדומה לבדיחה על הילד שרצח את הוריו וביקש מבית המשפט לרחם עליו מכיוון שהוא יתום, תהיה הנטייה שלנו לומר שמדובר בטיעון לא רלוונטי ואף מתגרה. במילים אחרות, אם מדובר בכך שהאישה התאלמנה בגלל המעשה שעליו היא נשפטת, נראה בפנייה זו מניפולציה גסה; אף כי ייתכן שגם בנסיבות כאלה עדיין נחשוב שהטיעון בהחלט רלוונטי בנוגע לעונש שיוטל עליה. טיעון זה ייראה כמובן רלוונטי יותר ויותר ככל שהדבר שבו האישה מואשמת ייתפס בעינינו כקל משקל, ובוודאי אם יתפרש על ידינו כפועל יוצא של מצוקתה של אלמנה המטופלת בילדים רכים.

התקפה על היריב (Argumentum ad hominem) – התקפה מילולית על אדם המציג עמדה מנוגדת. התקפה על היריב היא ניסיון לשלול את הטוען במקום לשלול את טיעונו, וזאת על ידי הדגשת חוסר העקביות שבדבריו, או על ידי הדגשת חוסר העקביות בין דיבוריו למעשיו או על ידי התקפה ישירה על אישיותו (זהו הביטוי הקיצוני של סוג טיעון זה ושמו Argumentum ad

persona). השאלה שנשאל במקרה של טיעון זה היא: האם מותקף היבט שקשור ישירות לנושא הדיון?

ואילו אפיקורוס שלך (כי אני מעדיף להתווכח איתו מאשר איתך), האם אמר פעם דבר הראוי להיקרא, אפילו לא בשם פילוסופיה, אלא סתם בשם "חוכמת חיים של אדם בינוני" (קיקרו 1992, 63)

א. האו"ם אינו יכול ללמדנו מוסר כי הרי הוא עצמו מתנהג באופן בלתי מוסרי.

זו התקפה על ממסד, אך כזאת המשתמשת בסוג הטעון הנדון. לא עמדתו המוסרית של האו"ם בנוגע לסוגיה מסוימת נשללת כאן, וגם לא הנימוקים שתמך באמצעותם בעמדתו (כדוגמה אין שום מידע על העמדה ועל ההנמקה). הטעון שולל את האו"ם כמשתתף שיש טעם להקשיב לקולו מכיוון שהוא בבחינת נאה דורש ולא נאה מקיים. ניתן לחשוב שיש מי שיראה בטיעון זה טיעון לגיטימי, למשל מי שחושב שבתחום המוסר לא נאה שידרוש מי שאינו מקיים. במילים אחרות, מי שחושב שיש לתת משקל לעמדה מוסרית על סמך זהות הדובר. כך, מי שישתכנע ביתר קלות מאדם הנחשב בעיניו אדם מוסרי, עד שלעתים לא יזדקק כלל לשמוע את נימוקיו, יתקשה לקבל את נימוקיו של מי שנחשב בעיניו אדם לא-מוסרי. אפשר אם כן בהחלט להעלות על הדעת שאנשים רבים יתפסו טיעון מעין זה כטיעון לגיטימי. ואולם יהיה מי שיאמר שזהות הדובר אינה רלוונטית כלל לשיפוט של עמדתו, אלא אך ורק תוכן דבריו וטיב נימוקיו. זו עמדתו של מי שמניח שניתן לבודד את תוכן הדברים ממי שאמר אותם, גם אם מדובר בשיפוט

מוסרי. אדם כזה יתקשה לקבל טיעון התוקף את הטוען ולא את הטיעון.

ב. איך אפשר לקבל עדות ראייה מאדם עיוור?

שאלה רטורית זו מדגישה שלעיתים קיימת זיקה גלויה בין זהות הדובר לתוכן דבריו. אמנם בדרך כלל לא ניתקל במצב שבו אדם עיוור מבקש לתת עדות ראייה, אך אנו בהחלט נתקלים במקרים גבוליים, שבהם אנו תוהים על מידת יכולתו של אדם מסוים להשתתף בדיון: ילד צעיר בוויכוח על סוגיה אקדמית סבוכה; אויב מוצהר בדיון על טובת המדינה, איש דת בדיון על אסטרטגיה צבאית וכו'. מדובר במקרים גבוליים, דווקא מפני שבמקרים רבים אנו נוטים בקלות יתרה להוציא מראש משתתפים מן הדיון: מה הטעם להקשיב לדבריו של ילד אם עדיין לא רכש כלל השכלה אקדמית? האם אתה מוכן לקבל את עמדתו של האויב בנוגע לגורל מדינתך? מה הקשר בין שמיטה להתשה? בכל המקרים הללו נראה שמישהו מנסה לשדל את הנמענים לקבל את עמדתו על ידי הדגשת הזהות החריגה של אחד המשתתפים, המתנגד לעמדתו. במקרים רבים אכן תהיה ההפניה רלוונטית, גם אם לא תעיד בהכרח מי צודק. השכל הישר מגדיר, אף אם לא תמיד באופן מודע ומנוסח היטב, מי הם משתתפיו הרלוונטיים של דיון נתון. עם זאת, ייתכנו בהחלט מקשרים שבהם טיעון מסוג זה יסיט שלא בצדק את הדיון מן הנושא לזהות המשתתפים: אם למשל עמדתו של המלומד התוקף את הילד הופרכה ממילא; אם עמדתו של האויב מתיישבת עם טובת שני הצדדים; אם בציבור הלוחמים ישנם חקלאים דתיים. אם כן, התקפה על היריב היא כלי טיעוני חשוב ורלוונטי במקרים רבים, אך ככל טיעון רטורי, היא יכולה לשבש את הדיון במקום לקדמו.

פנייה לסמכות (Argumentum ad verecundiam) – שידול לקבלת דעה מסוימת מפני שמחזיקים בה אדם הנחשב למומחה או אדם שרוחשים לו כבוד והערכה. למעשה, זה צדו האחר של טיעון ההתקפה על היריב. הפנייה לסמכות מעתיקה את נקודת הכובד של הדיון מן המתדיינים עצמם אל דמויות שלא בהכרח נוכחות בדיון, למשל על ידי ציטוטים (השימוש בציטוטים אופייני מאוד ואף נדרש במסגרות דיון שמרניות: דת, משפט, אקדמיה וכו'). השאלה שנשאל עם הופעתו של טיעון כזה היא: האם הסמכות המוזכרת היא אכן בעלת מעמד מיוחד בנוגע לסוגיה השנויה במחלוקת?

נשאל את פיו של איוב הצדיק, אשר כרת ברית עם אלוהים עוד בטרם ייוולד: נשאל אותו מה האל העליון אוהב יותר מכול, מבין רבבות־רבבות ההוויות הסובכות אותו. "את השלום" כך יענה איוב תמיד: כי אכן כתוב: "עושה שלום במרומיו". (מירנדולה 1990, 30)

א. העולם נברא בשישה ימים, הרי כך כתוב בתנ"ך. היקום נברא במפץ הגדול, הרי כך טוען סטיבן הוקינג. במקרים רבים לצדדים השוריים במחלוקת יש מקורות סמכות שונים. מחלוקות רבות פורצות ומתעצמות מכיוון שהנציים אינם יכולים לנמק את עמדתם בעצמם, והם מסתמכים על מקורות ידע שונים ואף סותרים. התנ"ך אינו מהווה סמכות של ידע בעבור האתאיסט, ולכן טיעון השואב את כוחו מסמכות זו יהיה בלתי רלוונטי מבחינתו. אך אותו אדם עצמו, אם יש לו הערכה למדע ולמדענים, ייתכן שישתמש באותו דפוס טיעון בפנותו למדע או למדען מסוימים. יהיו גם מי שיגדילו לעשות וישקיעו מאמץ רב כדי

להראות כיצד סמכויות ידע שונות, אך מקובלות, תומכות בעמדתם כדי לשכנע שאין עוררין עליה. זהו בהחלט טיעון אפשרי, אך כזה שאינו חורג מן המבנה הטיעוני של פנייה לסמכות. מכיוון שבמקרים רבים אין בידנו זמן, רצון או יכולת לבחון כל נושא באופן עצמאי, אנו מסתמכים רבות על טיעונים מסוג זה, בין שמדובר באבחון של רופא ובין שמדובר בגרסת דובר צה"ל לאירועים בגבול. משום כך פנייה לסמכות אינה בהכרח הטעיה או הטיה של הדיון, אלא טיעון שנעשה בו שימוש תדיר במסגרות דיון חשובות ורציניות. עם זאת, לעתים הפנייה לסמכות היא מפלטו של מי שאין לו נימוקים מוצלחים לתמוך בעמדתו, ואף כלי בידיו של מי שמבקש להסתיר את האמת.

ב. סבך היה מתהפך בקברו אילו היה יודע על מעשיך.

הפנייה לסמכות יכולה להופיע בהקשרים אינטימיים ואישיים. במקרים אלה מבקשים לשדל אדם לבחור בהתנהגות מסוימת על ידי אזכור דמות שהוא מעריך. מדובר אם כן בסמכות מוסרית יותר מאשר בסמכות של ידע. די באזכור בלבד, מפני שאת הקישור יעשה ממילא האדם שאליו פונים. מדובר בהקשרים אינטימיים ואישיים יותר, אף שהם יכולים להיות בהחלט ציבוריים. ייתכן שיהיה זה חבר כנסת המזכיר לחבר סיעה יריבה את אביו הרוחני; ייתכן שאדם יוזמן לתת עדות אופי בבית המשפט, מפני שקיימת הערכה ציבורית לאופיו. לכן אסור לנו לטעות בהגדרת ההקשרים כאינטימיים ואישיים. ההתייחסות היא לאספקטים אישיים יותר של האדם שמבקשים לשכנעו, והסמכות שבה משתמשים קרובה ללב של הנמען ולא דווקא לשכלו.

הנחת המבוקש (Petitio principii) – מנסים לשדל את הנמען לדחות עמדה מסוימת מפני שלא נימקה את אשר התחייבה לנמק.

לעתים מדובר בהדגשת המעגליות של הטיעון שתמך בעמדה, לעתים מצביעים על כך שהטיעון הניח כברור מאליו את מה ששנוי במחלוקת. השאלה שנשאל במקרה כזה היא: האם הטיעון מקדם את הדיון או בולם אותו?

אמת לאמיתה היא שצריך להאמין שיש אלוהים מכיוון שכך מלמדים אותנו כתבי הקודש, ושצריך, מן הצד השני, להאמין בכתבי הקודש מכיוון שמקורם הוא אלוהים. (דקרט 1986, 4)

א. ניסוח חד יותר של דברי דקרט יכול להופיע כך: אלוהים קיים כי כך כתוב בתנ"ך, ומה שכתוב בתנ"ך אמת הוא מפני שמדובר בדברי אלוהים חיים.

זהו כמובן דפוס מובהק של מעגליות. ההתייחסות בדוגמאות לטיעונים קצרים מסייעת לראות באופן מובהק את המעגליות, שבטיעונים ארוכים יותר לא תמיד ניכרת באופן כה מובהק. האם לטיעון שבו המסקנה מוצדקת על ידי ההנחה (קיום האל על ידי אמיתות התנ"ך), וההנחה בתורה מוצדקת על ידי המסקנה (אמיתות התנ"ך באמצעות קיום האל), יש ערך כלשהו? אפשרות אחת ללמד על ערכו של טיעון מעין זה היא להפנות את תשומת הלב לכך שטיעון המופיע בצורה זו, כמו גם טיעונים רבים אחרים, אינו מנסה לספק הנמקה לעמדה שהוא מציג אלא להדגיש שהיא ברורה מאליה. למשל, ברור שהוא בנה, הרי היא אמו. בשני המקרים ייתכן שיש באמירה לא הנמקה או הסבר אלא התרסה, בבחינת אין טעם לדבר על הברור מאליו.

אפשרות אחרת ללמוד על ערכם של טיעונים מעין אלה היא להפנות את תשומת הלב לכך שדווקא היקש לוגי הוא למעשה טיעון מעגלי. היקש לוגי דורש שבמסקנה לא יופיע דבר שלא היה מונח, באופן מובלע או מפורש, בהנחות. בהקבלה לכך ניתן לטעון שתכליתם של טיעונים במקרים רבים, בדומה לטיעונים לוגיים, היא להפוך את המובלע למפורש, את הלא-מודע למודע. במילים אחרות, חשיבותו של הטיעון אינה תמיד בחידוש, אלא לעתים בהנהרה. כך למשל הטיעון הבא: אם אתה ממשיך לקרוא בספרי, סימן שאתה מוצא בו עניין, אתה מוצא בו עניין כי עובדה שאתה ממשיך לקרוא בו.

ב. כבר אי-אפשר למצוא חשיש בדירתך?

שאלה זו, שחוקר משטרה יכול להפנות לנחקר או תובע לנאשם, היא שאלה מכשילה: אם החשוד יענה עליה בחיוב, הרי הודה בכך שהחזיק בעבר חשיש בדירתו. אם יענה בשלילה, הרי הודה בכך שאף עתה הוא מחזיק חשיש בדירתו. האם לפיכך מדובר בשאלה לא הוגנת? הנשאל יכול ודאי להצביע על הנחת המבוקש הטמונה בשאלה, אם ישיב שהשאלה מניחה שבעבר היה חשיש בדירתו, אך הוא דוחה אשמה זו מכול וכול. ואולם השואל יכול להגן על הניסוח שבחר להשתמש בו באומרו שהדיון נסוב על המצב בהווה. שניהם גם יחד יכולים להיתפס על ידי גורם שלישי כמיתממים: החשוד, בהעתקת הדיון למבנה השאלה כדי לחמוק מהתייחסות להאשמה הרובצת לפתחו, השואל, בהדגשת תוכן הדברים כדי לחמוק מאחריותו לניסוח המטעה. נראה שאף במקרה זה, כמו במקרה המקביל של הטיעון המעגלי, מטרת המבע הלשוני תורגת מתוכנו. כשאנו חושבים שאדם מנצל באופן שלילי ארון שניתן בו, אנו נכוונים, במקרים רבים, לקבל שימוש בהטעיה

מילולית כדי לחשוף את האמת (בעיקר אם נחשוב שיש חשיבות יתרה למידע שהוא מסתיר). עם זאת, נראה שבדרך כלל נבקש להימנע משימוש כזה. במקרה זה, בניגוד לדפוסי הטיעון האחרים שבחנו, מדובר ללא ספק בהטעיה ולא רק בהטיה, שלעתים חיונית כדי ליצור מסגרת דיון נכונה יותר. ואולם בדומה לדפוסי טיעון אחרים, אף במקרה זה השיקול אם לקבל את הטיעון או לדחות אותו הוא אתי ביסודו.

ששת מבני הטיעון שהצגתי הם קבוצה מצומצמת מקבוצה גדולה הרבה יותר של טיעונים, שהלוגיקנים מכנים 'כשלים רטוריים'. קבוצה מצומצמת, אך בהחלט קבוצה בולטת ומייצגת של טיעונים אלה.²⁸ טיעונים אלה חורגים ממבנה של היקש לוגי, אך אינם בהכרח כשלים או הטעיות. מדובר בטיעונים שאנו משתמשים בהם באופן תדיר, ובמקרים רבים בצדק רב. ההבדל המהותי בינם לבין טיעונים לוגיים הוא שתקפותו של הטיעון הלוגי אינה תלויה הקשר, ואילו בטיעונים הרטוריים ההקשר הוא הקובע את "תקפות" הטיעון. לא רק שטיעונים דומים יכולים להיות אפקטיביים (משכנעים) בהקשר אחד וכלל לא אפקטיביים בהקשר אחר, אלא שיש הקשרים שבהם החשיבה הנכונה והאתיקה דורשות לא להתעלם מהם. לכן התנגדות גורפת לטיעונים אלה אינה רק בבחינת התכחות למציאות, אלא אף מפריעה לשיקול דעת נכון בסוגיות רבות.

כדי להמחיש רעיון זה בחרתי להציג בסיום הדיון דוגמאות מספר לטיעונים ה"לוקים" ב"כשלים רטוריים". נסו לחשוב על הקשר שבו הייתם מקבלים את הטיעון המוצג ועל הקשר שבו הייתם דוחים אותו כטיעון לא-רלוונטי ואף מטעה. זהו אימון

דיאלקטי, שתמיד מועיל לשיפור החשיבה והרטוריקה, ויכול להבהיר מדוע טיעונים אלה הם טיעונים לגיטימיים, אך גם מדוע הם במקרים רבים בבחינת הטעיה.

תרגול ל"כשלים רטוריים"

1. לא ניתן לקבל את עמדתו כמדען משום שגורל בנו תלוי בהחלטה זו.
2. ברור שאין יצורים חיים מחוץ לכדור הארץ. כלום מישוה ראה אי־פעם יצורים כאלה?
3. אם זה לא היה אחד מעשרת הדיברות, אז היה מקום לוויכוח. אך מכיוון שאין זה כך, ברור שהנושא אינו עומד לדיון.
4. הרעיון הקומוניסטי איננו שלילי כפי שנוטים להציגו, שהרי לא מעט מדענים ואינטלקטואלים תומכים בו.
5. הטיעונים שלו נשמעים משכנעים, אבל איננו יכולים לקבלם משום שמדובר ברמאי ידוע.
6. אם תתמוך בהעלאת מסים, אין ספק שתאבד את תמיכתם של בעלי ההון וספק אם תוכל לשמור על מעמדך הפוליטי.
7. הוויכוח בינינו חסר טעם. איך אוכל להתייחס ברצינות לדבריו של אדם הטוען שמוצא האדם מן הקוף?
8. אני משוכנע שתקבלו את ההחלטה הנכונה, מפני שאין כמוכם רגישים למצוקתם של הנכים.
9. העובדה שהוא מפחד מלמדת שהוא אשם, ואשמתו מסבירה את פחדו.

10. נדמה לי שהיה זה אריסטו שקבע כי כל הגזמה היא בכחינת מידה מגונה.

ה. שפה פיגורטיבית: דימויים ומטפורות

השפה הפיגורטיבית (ציורית) שימשה לא פעם כדי להבחין בין שפה טבעית לשפה רטורית, בעיקר על ידי פילוסופים שביקשו להזהיר מפני הסכנה הטמונה ברטוריקה. כך למשל ג'ון לוק, שראה בפן זה של הרטוריקה גורם המסלף את מחשבת הבריות.²⁹ כבר אפלטון ראה במשחקי השפה, שעליהם אמונים המשוררים והסופיסטים, גורם עויץ לאמת. ואף שחשב על אפשרותה של "רטוריקה נאה" ושיבץ קטעי שירה בדיאלוגים שכתב, הוא ראה בדימוי ובמטפורה אמצעים שחשוב להיפטר מהם בשלב מתקדם של החשיבה. כך למעשה הוא הציג כאתגר פילוסופי של ממש את הצורך "לנקות" את השפה ממוקדים בלתי בהירים אלה של משמעות.

דגם השפה שעמד לנגד עיני ההוגים, שביקשו להיענות לאתגר זה, היה הדגם של השפה המתמטית. אחד האחרונים שבהם היה לודוויג ויטגנשטיין, שביקש בהגותו המוקדמת לנסח שפה אידיאלית, שבה תימנע, בין השאר, האי־בהירות הטמונה בשפה הפיגורטיבית. היו כמובן גם הוגים קדמונים ומודרניים שחשבו אחרת. אריסטו, כדרכו, ביקש להציע גישה מתונה ומעשית יותר. הוא גינה למשל את ההומינים (צימוד שלם) שבו השתמשו, לדבריו, הסופיסטים, אך שיבח את הסינונים (מילה נרדפת), שבו משתמשים המשוררים.³⁰ בכל מקרה, הוא הרחיב את הדיון על המטפורה, הן בספרו פואטיקה והן בספרו רטוריקה, כיסוד חשוב

של השירה והנאום. הדיון בחשיבותה של השפה הפיגורטיבית חוזר שוב ושוב במסכתות רטוריות שונות במהלך ההיסטוריה, הטורחות לסווגה לסוגיה השונים ולעמוד על תועלתה הרטורית. תיאורטיקנים מודרניים יותר, בני המאה העשרים, דוגמת חיים פרלמן ופול ריקר (Ricoeur), אף הרחיקו לכת יותר וניסו להצביע על חשיבותה של המטפורה לחשיבה הפילוסופית בפרט ולמחשבת האדם בכלל.³¹ אך מי שהציע התבוננות אחרת לחלוטין על השפה הפיגורטיבית הוא פרידריך ניטשה. ניטשה דחה מכול וכול את ההבחנה בין שפה פיגורטיבית (מלאכותית) לשפה פשוטה (טבעית). לטענתו, כל מבע בשפה הוא בהכרח פיגורטיבי, ולפיכך רטורי. ההיגיון העומד מאחורי טענתו הוא שכל ייצוג של המציאות באמצעות השפה הוא בררני ופרשני, ולכן רק מידת החידוש והזרות של הביטוי קובעת אם נסווג אותו כפיגורטיבי או כמילולי. רוצה לומר, מה שאנו מכנים שפה פשוטה, או טבעית, הוא מבעים בשפה שהממד הפיגורטיבי שלהם כה נשחק או הודחק, עד שהם נראים לנו קשורים בקשר אובייקטיבי למציאות. השפה, קובע ניטשה, היא תמיד רטורית, ומתכוון לכך שהשפה לעולם מבטאת פרספקטיבה מסוימת בנוגע למציאות ולא תיאור ניטרלי שלה.

השפה הפיגורטיבית היא אפוא סוגיה מרכזית בדיון על הרטוריקה. יתר על כן, במשך תקופה היסטורית ארוכה, מימי הביניים ועד עיצומה של העת החדשה, זוהתה הרטוריקה עם לשון מסוגנת, ולימודי הרטוריקה היו לימוד של מבנים סגנוניים שונים המכונים כיום בהכללה 'שפה פיגורטיבית'. כך, למשל, ספרו המפורסם של גיבסון בן המאה השמונה-עשרה, מציע לקורא מצאי בלתי נדלה של ציורים לשוניים (מבני לשון מסוגננים).³² ציורים

לשוניים אלה משמשים את המשוררים והנואמים כדי לחרוג מן המבע הפשוט והיומיומי, אך הם באים לידי ביטוי גם בלשון היומיום כפי שמציינים הוגים שונים כבר מאריסטו. הדגשת הפן הסגנוני של השפה הפיגורטיבית ברטוריקה יוצרת זיקה בין רטוריקה לספרות. הנואם והמשורר הם מי שאמונים על שימוש מסוגן בשפה, ולכן הכרה ושליטה בציורים לשוניים חשובות לשניהם. ואולם, אם עומדים על היסוד המכונן את הציורים הלשוניים, כפי שעושה למשל קמפבל, מגלים שהם מבוססים על יחסי דמיון, ובעיקר על קשר לוגי של אנלוגיה. כלומר, לשפה הפיגורטיבית יש פן לוגי שאינו נפרד מן הצד הסגנוני. קמפבל טוען, בהתאם לכך, שהדימוי הוא למעשה השוואה מתומצתת והמטפורה היא אלגוריה מזערית.³³ חיים פרלמן מסביר באופן דומה את המטפורה כאנלוגיה המבטאת בשפה ללא מילת ההשוואה. שני פנים אלה של השימוש בשפה הפיגורטיבית, הפן הלוגי והפן הסגנוני, באים לידי ביטוי בדבריו של אריסטו, המעניק למבנים לשוניים אלה את השם הכללי 'מטפורה':

במטפורה, יותר מבכל צורה אחרת, ניתן למצוא הן בהירות, הן זרות והן עונג... אבל צריך להשתמש במטפורות ובכינויים מתאימים, ודבר זה יושג מתוך שמירה על יחסי גודל נאותים, שאם לא כן יהיה חוסר התואם בולט לעין, כי ניגודים מתבלטים לעין יותר מכול אם הם מוצגים בתקבולת. (אריסטו 2002, 1405a)

אם נשתמש בדבריו של אריסטו כדי לפתוח את הדיון בטבעם של הדימוי ושל המטפורה, נוכל לטעון בזהירות שבבסיסם עומד יחס

של דמיון בין שני דברים. יו בלייר מוסיף מצדו שהמטפורה היא ביטוי מצומצם של דימוי, שהוא כשלעצמו הפניה ליחס של דמיון בין שני דברים. לפי דברים אלה, המטפורה היא דימוי שהשוואה בו אינה זוכה לביטוי מילולי. כך כבר אמר אריסטו: "והדימויים, בהינטל מהם פרטי ההסבר, יכולים להיות מטפורות" (אריסטו 1407a, 2002). אם נוסיף לכך את קו המחשבה של ניטשה, נוכל אף לומר שאנו מתייחסים למבע לשוני כמטפורה בכל פעם שמדובר ביחס דמיון שהוא חדש עבורנו, שעדיין לא נשחק לכדי ביטוי רגיל בשפה.

השפה הפיגורטיבית בכלל והמטפורה בפרט הן אפוא חריגה מסוימת ממבע פשוט ורגיל. אין מדובר בהכרח בהבעה מלאכותית, מכיוון שלעתים קרובות אנו נדרשים למבעים אלה גם בחיי היומיום כדי לבטא באופן אותנטי מחשבות ורגשות שאין בידנו מילה מן המוכן לתארם. יו בלייר רואה בכך את הסיבה העיקרית להיווצרות פיגורות לשוניות. הוא טוען שאף שפה אינה די עשירה כדי שתהיה בה מילה לכל מחשבה אפשרית, ובני אדם נוהגים לגשר על חסר מובנה זה בשפה באמצעות צירופים חדשים בין מילים קיימות. הוא מוסיף ואומר שהשימוש בצירופים לשוניים רווח בקרב הלא-משכילים בדיוק כפי שהוא רווח בקרב המשכילים.³⁴ דווקא המצאת מילה חדשה היא אירוע נדיר יותר ובעייתי יותר בשפה משימוש בשפה ציורית. ניטשה מפנה את תשומת הלב לכך שרק מעטים ממצייאים מילים חדשות המבטאות, לפי השקפתו, עמדה חדשה כלפי המציאות, אך רק אימוצן על ידי רוב דוברי השפה קובע אותן כחלק "טבעי" מן השפה. אם כן, הפיגורות הלשוניות הן חלק טבעי של השפה ולא המצאה של מורי הרטוריקה או המשוררים. הדימויים והמטפורות מעשירים את השפה על ידי שימוש ביחסי

דמיון בין דברים שונים. המשורר והנואם יכולים להאיר באמצעותם את המציאות באור חדש, אך גם אדם מן היישוב יכול לבטא באמצעותם הלכי נפש שאינם מוצא מילה הולמת לתארם. אמנם השימוש המיומן בהם בולט בטקסטים מסוגננים העוסקים בנושאים שברומו של עולם, אך הם אף הדרך השכיחה ביותר בחיי היומיום להמחיש רעיונות מופשטים. ולכן רובד זה בשפה נתפס כבעל קרבה לציור (בעברית אף נהוג לכנות אותו 'לשון ציורית'). הדימוי והמטפורה, באמצעות ההשוואה המצויה ביסודם, הופכים את המופשט למוחשי. בדרך כלל תהיה ההשוואה של המופשט למוחשי ולא להפך. כך, בדומה לציור, שפת הדימויים והמטפורות "מציירת" רעיונות ורגשות מופשטים כאילו היו כדורים, פרחים או צבעים. בהקשר זה אפשר להבין את תביעתו של אפלטון שחשיבה פילוסופית, העוסקת באידיאות מופשטות, תדע לחרוג אל מעבר ללשון הדימויים והמטפורות של המשוררים והנואמים.

יחסי הדמיון שאפשר למצוא בין דברים הם אין-סופיים, וכך הדבר לגבי המרחב המתחדש תדיר של הדימויים ושל המטפורות. יחסי הדמיון אינם רק דרך תכונה משותפת בין שני דברים, אלא כוללים צורות שונות של חיבורים הנעשים בדמיונו של אדם, גם בין דברים סותרים. האוקסימורון, למשל, הוא ביטוי מטפורי המלכד יחד דברים סותרים והוא שכיח למדי בכל שירה גדולה. כמו כן שכיחות המטפורות שבהן החלק מייצג את השלם (סינקדוכה), שבהן מחליפים את המושא שמתייחסים אליו במשהו קרוב אליו באופן סיבתי או חלל-זמני (מטונימיה), או שבהן הלא-אנושי מבוטא על ידי האנושי (האנשה). אך כפי שציינתי בפתחת דיון זה, רשימת סוגי המטפורות בספרות הרטורית גדולה הרבה יותר, ואף אין היא יכולה לשמש מצאי סופי ושלם של אפשרויות הקישור של

הדמיון. יתרה מזאת, הפיכתם של לימודי הרטוריקה לשינון ויישום של צורות אלה היתה אחת הסיבות העיקריות לניווה של הרטוריקה ולדחיקתה ממרכז התרבות. לפיכך נכון יותר, לדעתי, שלא להעמיד במרכז הדיון את השמות של סוגי המטפורות, אלא יותר לעמוד על חיוניותה של המטפורה לשפה ולמחשבה. אם נצא מנקודת הנחה שלדימוי ולמטפורה יש הן היבט סגנוני, לייפות את המבע, והן היבט מחשבתי, לגשר על פערים בין המחשבה לשפה, נוכל להתחיל לבנות את יחסנו הביקורתי אליהם. יפה ומועילה בהקשר זה טענתו של חיים פרלמן בספרו ממלכת הרטוריקה:

תמונה מן התמונות היא טיעונית עת השימוש בה, הגורר שינוי בראיית הדברים, נראה תקין ביחס לסיטואציה החדשה שהועלתה על הדעת. לעומת זאת, אם אין הנאום גורר את הסכמת המאזין, תהא התמונה נתפסת כקישוט גרידא, כתמונת סגנון, שנשארת עקרה כאמצעי לשידול-הדעת. מפני כך, מטפורה מוסכמת אינה מעירה את תשומת הלב, ואף אפשר שתהפוך לביטוי נדוש. לעומת זאת, תפיסה תיאורטית, כגון התפיסה של משך במשנתו של ברגסון, תפיסה שהיא פסולה בעיני סרטר, דן אותה הלה משום כך להורדה לדרגת תמונה רטורית, וכוונתו בכך שאינה אלא תמונת סגנון. (פרלמן 1983, 36)

חיים פרלמן טוען שיחסנו למטפורה תלוי ביחסנו לרעיונות המוצגים לפנינו. כאשר אנו מסכימים עם המחשבה או מזדהים עם הרגש שהמטפורה מבטאת, אנו רואים בה ביטוי מדויק שלהם, ואף

ייתכן שנאמץ אותה עד שתהפוך לביטוי רגיל ומקובל בשפה (לדוגמה, שקיעת השמש). אבל אם המצב הפוך, נשפוט באופן שלילי את המטפורה כביטוי סגנוני ומלאכותי, ולעתים אף מניפולטיבי, שנועד לחפות על ריק רעיוני (כך נתייחס בדרך כלל להשאלה של מילים בעלות מטען רגשי בעבורנו, דוגמת המילה 'שואה', להקשרים חדשים). עם זאת, אין מדובר בהבחנה מוציאה. אנו בהחלט יכולים להעריך יופי סגנוני של טקסט, גם אם איננו מסכימים עם הרעיונות המבוטאים באמצעותו, כמו גם לגנות את הסגנון של מי שאנו מזדהים עם רעיונותיו. אין שום פגם רטורי בניסיון לייפות את המבע באמצעות דימויים ומטפורות, כפי שמדגישים למשל קיקרו וקווינטיליאנוס. לא הדיבור היפה הוא האויב של החשיבה, אלא הדיבור המוליך שולל. לפיכך לא כל זיהוי של דימוי ומטפורה בטקסט מדובר או כתוב הוא עילה לחשד הונאה. גם הדיבור היומיומי ביותר והתמים ביותר, כפי שטוען בלייר, עושה שימוש בדימויים ובמטפורות. ניתן למצוא דימוי או מטפורה ביסוד כל מבנה תיאורטי, כפי שמלמד ניטשה. הדבר החשוב מבחינה רטורית-ביקורתית הוא לבחון את האפשרויות הרעיוניות שדימוי מסוים או מטפורה מסוימת מעלים, כדי להבין את השימוש שנעשה בהם להצדקתה או להפרכתה של עמדה מסוימת. גם אם לא מסכימים לטענתו של ניטשה, שביסוד כל חשיבה גדולה עומדת מטפורה, חשוב להיות מודעים לתפקיד הרטורי המרכזי של הדימוי ושל המטפורה. הדימוי והמטפורה מאפשרים לקרב מחוזות משמעות רחוקים, וכך לעצב מסגרת חדשה למחשבה ולהנמקה. לכן בחינת הדימויים והמטפורות המרכזיים בטקסט חיונית להתייחסות ביקורתית אליו. אפלטון מצייר את תפיסות החושים, שבחיי היומיום נראה לנו

שאינן חיות גדולה מחיותן, כצללים חיוורים על קיר מערה חשוכה, ובכך פותח פתח לרעיון בדבר קיומן של אידיאות מופשטות.³⁵ שפינוזה יוצר הקבלה בין יחסי אור וחושך לבין יחסי אמת ושקר כדי להסביר מדוע האמת גלויה מעצמה.³⁶ לוק, שגינה, כאמור, את השימוש שעושה הרטוריקה בציורים לשוניים, הציע להסביר את תהליכי המחשבה באמצעות מילים הלקוחות משדה הראייה, וכך נהג בעצמו.³⁷ קאנט השווה את השינוי שביקש להכניס בתפיסת המחשבה למהפכה של קופרניקוס בתחום האסטרונומיה, עד שהביטוי 'המהפכה הקופרניקנית' מיוחס בדיון הפילוסופי באופן טבעי לפילוסופיה של קאנט, אף שהוא בבחינת מטפורה בלבד.³⁸ דוגמאות בולטות אלה מתולדות המחשבה מלמדות על השימוש המהותי שהוגים עושים בדימויים ובמטפורות. כמובן, התפקיד של הדימוי ושל המטפורה יכול להיות מצומצם וצנוע הרבה יותר, אך דוגמאות אלה ממחישות באופן בולט את חיוניות השימוש בהם. די אם נבחר להשוות את האהבה ללבלוב באביב או לאש, שלעצמן אלה מטפורות שחוקות למדי, כדי לפתוח שדה משמעותיות שונה המאפשר להצדיק טענות שונות בנוגע לאהבה.

הדימוי והמטפורה אינם אפוא אמצעי סגנון גרידא. כבר הערכתם ככאלה היא בבחינת הבעת עמדה כללית בנוגע ליחס שבין שפה למחשבה או בבחינת גינוי של השימוש בהם בטקסט מסוים. רק מי שמניח את אפשרותה של שפה עשירה דיה כדי להכיל כל מחשבה אפשרית, יכול להתייחס לכל שימוש בדימוי או במטפורה כאמצעי סגנוני בלבד. אך לא כך הם פני הדברים במציאות. אפילו ויטגנשטיין, שאותו הזכרתי בהתחלת דיון זה כמי שהאמין, לפחות עד שלב מסוים בחייו, באפשרותה של שפה בעלת צירופים לוגיים בלבד, השתמש בסיום ספרו מאמר לוגי-פילוסופי, שבו הציג תזה

זאת, במטפורה של סולם כדי להיחלץ ממבוי סתום שנקלע אליו בסוף דבריו.³⁹ דימוי או מטפורה הם תמיד בעלי פן מחשבתי וסגנוני, ולפיכך ההתייחסות אליהם אך ורק מן המישור הסגנוני היא החמצה של תפקידם הרטורי. ומכאן אף הלקח הרטורי של דיון זה: התייחסות ביקורתית לטקסט אינה מתעלמת מהשפה הפיגורטיבית ואינה מגנה אותה, אלא מנסה להבין תחילה את אפשרויות המחשבה הגלומות בה. זוהי תרומה נוספת שהרטוריקה, שעסקה רבות בסוגיה זו, יכולה לתרום להבנה ולביקורת של טיעונים.